

Tính toán và thẩm định chu đáo lợi ích và chi phí xã hội của một dự án đầu tư

TS. ĐỖ QUANG TRI

1. Vì sao cần thẩm định chu đáo lợi ích và chi phí xã hội của một dự án đầu tư?

Tốc độ tăng trưởng kinh tế năm 2003 khả quan: GDP tăng 7,24% so với năm 2002; chỉ số giá tiêu dùng năm 2003 tăng hợp lý: 3%. Quốc hội cũng đã thông qua kế hoạch năm 2004 với các chỉ tiêu cụ thể: GDP tăng từ 7,5 đến 8% và chỉ số giá tiêu dùng tăng thấp hơn 5%, nhưng Chính phủ quyết tâm đạt mức tăng trưởng GDP trong năm 2004 trên 8%. Nếu như GDP năm 2004 đạt mức tăng trưởng trên 8% thì nền kinh tế chúng ta đã được phục hồi trở lại, tương tự như trong thời kỳ trước cuộc khủng hoảng tài chính-tiền tệ khu vực năm 1997. Tuy nhiên, ở những quốc gia khác lại có quan điểm khác về tăng trưởng kinh tế, như Trung Quốc chẳng hạn, mới đây Trung Quốc cho rằng cần hạn chế tốc độ tăng trưởng GDP xuống dưới 7%/năm. Việc hạn chế này, ngoài mục tiêu kiềm chế lạm phát do tốc độ tăng trưởng GDP quá cao và quá nóng trong những năm vừa qua, Trung Quốc còn cho rằng phải chú ý đến chất lượng tăng trưởng về phương diện xã hội. Tương tự như Trung Quốc, Thái Lan cũng cho rằng chỉ cần đạt tốc độ tăng trưởng GDP 6%/năm nhưng chú ý đến mục tiêu nâng cao hiệu quả xã hội.

Như vậy chúng ta vừa phấn đấu để có thể đạt mức tăng trưởng kinh tế trên 8%/năm, vừa đảm bảo hiệu quả xã hội, nhằm nâng cao đời sống nhân dân. Muốn tăng trưởng kinh tế cao chúng ta cần đẩy mạnh thu hút đầu tư cả trong nước lẫn ngoài nước để tạo ra nhiều hàng hóa dịch vụ, đồng thời chấp nhận lạm phát tăng cao. Nhưng tăng trưởng kinh tế cần phải đảm bảo tính vững chắc, đồng thời tăng trưởng kinh tế cần thiết phải được gắn chặt với phát triển xã hội. Mặc dù rằng chúng ta cũng đang

rất cần thu hút đầu tư cả trong lẫn ngoài nước để thúc đẩy kinh tế phát triển, nhưng khi thẩm định một dự án đầu tư chúng ta cũng cần thẩm định chu đáo nội dung hiệu quả xã hội, tức là phải thẩm định những lợi ích và chi phí xã hội.

2. Những lợi ích và chi phí xã hội cơ bản

Khác với những lợi ích và chi phí tài chính là những lợi ích và chi phí chỉ được xem xét ở tầm vi mô của một doanh nghiệp, những lợi ích và chi phí xã hội cũng như những lợi ích và chi phí kinh tế là những lợi ích và chi phí được xét trên phạm vi rộng lớn hơn. Do đó, ngày nay hiệu quả của một dự án đầu tư không phải chỉ được xem xét đơn thuần về mặt tài chính mà còn phải xem xét đến hiệu quả xã hội mà dự án đó mang lại. Một dự án đầu tư có hiệu quả tài chính cao nhưng gây ra những thiệt hại về mặt xã hội thì dự án đầu tư đó có thể không được cấp phép thực hiện. Từ trước đến nay, chúng ta đã quen cách thẩm định một dự án đầu tư về mặt hiệu quả tài chính thông qua các chỉ số như: Thời gian hoàn vốn có chiết khấu (DPP), hiện giá thu nhập thuần (NPV), tỷ suất sinh lời nội bộ (IRR)...v.v...Nhưng những chỉ tiêu đó chỉ cho chúng ta biết những lợi ích và chi phí về mặt tài chính, còn những lợi ích và chi phí về mặt xã hội chúng ta thường ít chú trọng khi thẩm định một dự án đầu tư.

Tại một doanh nghiệp nào đó, có một dự án đầu tư khả thi có thể mang lại hiệu quả tài chính cao, các chỉ số đều cho chúng ta một kết quả tốt như thời gian thu hồi vốn có chiết khấu ngắn. NPV là một số dương lớn, IRR lớn hơn nhiều so với chi phí sử dụng vốn...v.v...Rõ ràng dự án đầu tư đem lại cho chủ đầu tư nhiều lợi nhuận, những người chủ đầu tư giàu lên, góp phần cho nền kinh tế tăng trưởng... Nhưng những thiệt hại về

mặt xã hội của dự án đầu tư đó có thể chưa được tính toán? Nên hiệu quả của toàn thể dự án đầu tư có thể chưa được đảm bảo tính chính xác khi thẩm định.

Những lợi ích và chi phí xã hội cơ bản cần thẩm định chu đáo thường được đề cập đến bao gồm: nhu cầu giải trí hoặc nhu cầu hưởng thụ của người dân; thỏa mãn hoặc tăng mức độ thỏa mãn nhu cầu tiêu dùng của nhân dân; mang lại việc làm và thu nhập cho người lao động; mức độ góp phần nâng cao đời sống nhân dân hoặc cải thiện phúc lợi cho người lao động; mức độ góp phần xóa đói giảm nghèo; mang lại công bằng xã hội hoặc hạn chế sự phân hóa giàu nghèo; góp phần giảm bớt tệ nạn xã hội; chất lượng môi trường sinh thái được cải thiện; an toàn sức khỏe...v.v...Nhưng lợi ích và chi phí này hoàn toàn khác với những lợi ích và chi phí về mặt tài chính. Mặt khác, những lợi ích và chi phí xã hội cũng khác với những lợi ích và chi phí về mặt kinh tế như: giá trị sản phẩm hàng hóa dịch vụ gia tăng; đóng góp cho ngân sách nhà nước; tăng thu nhập hoặc tiết kiệm ngoại tệ; góp phần phát triển các ngành kinh tế khác hoặc góp phần phát triển kinh tế địa phương; chi phí sử dụng tài nguyên...

3. Những khó khăn khi tính toán và thẩm định những lợi ích và chi phí xã hội chưa có giá

Tuy nhiên, điều khó khăn là trước khi thẩm định, chúng ta phải xác định và tính toán cho được những lợi ích và chi phí xã hội của một dự án đầu tư; bởi vì những lợi ích và chi phí xã hội cụ thể thường có tính... cụ thể thấp, nhiều khi còn trừu tượng. Hơn nữa, nếu chúng ta tính toán được bằng một số các phương pháp cụ thể đi chăng nữa thì tính chính xác của số liệu cũng khó có thể đạt được mức độ cao. Chúng ta

rất khó để tính được lợi ích thu được cụ thể bằng tiền khi thực hiện dự án đầu tư xây dựng một con đường, một trường học, một bệnh viện hoặc một công viên... Những lợi ích thu được cụ thể bằng tiền khi thực hiện dự án đầu tư xây dựng khu bảo tồn môi trường sinh thái hoặc di tích lịch sử văn hóa. Tương tự như vậy, những chi phí, thiệt hại về mặt xã hội cũng không dễ dàng lượng hóa bằng tiền. Chúng ta khó có thể tính được những thiệt hại về mặt môi trường bằng số tiền cụ thể do rác thải gây ra ở những khu du lịch biển hoặc rừng. Hoặc những thiệt hại do các dự án đầu tư sản xuất thuốc lá hoặc rượu bia gây ra cho con người chẳng hạn. Làm sao chúng ta có thể tính toán chính xác được chi phí được sử dụng trong việc điều trị những bệnh nhân do thuốc lá hoặc rượu bia gây ra? Hoặc hơn nữa giá trị của sinh mạng của con người do thuốc lá hoặc rượu bia gây ra? Những con người chịu thiệt hại đó ở những quốc gia nào trên trái đất chúng ta trong nền kinh tế toàn cầu hóa? Và như vậy quốc gia nào phải tính chi phí thiệt hại cho những dự án đầu tư này? Do đó, những chi phí, thiệt hại có thể dễ dàng bỏ sót, trong khi đó những lợi ích có thể được tận dụng đến chi tiết cuối cùng, nhất là hiệu quả về mặt tài chính, để bảo vệ một dự án đầu tư khi thẩm định nó.

Những lợi ích và chi phí xã hội thông thường được chia thành 2 loại: những lợi ích và chi phí có giá cả và những lợi ích và chi phí chưa có giá (hoặc khó xác định giá cả). Chúng ta có thể dễ dàng tính toán và thẩm định những lợi ích và chi phí có giá cả như tạo thêm công ăn việc làm hoặc góp phần tăng thu nhập cho người lao động khi thực hiện một dự án đầu tư may mặc chẳng hạn. Nhưng còn những lợi ích và chi phí xã hội chưa có giá? Chúng ta phải bỏ ra (hoặc tiết kiệm) bao nhiêu tiền khi đi thẳng đường Trương Định qua Công viên Tao Đàn, để khỏi đi vòng qua đường Huyền Trân Công chúa hoặc đường Cách mạng Tháng Tám; ngược lại những người dân tập thể dục buổi sáng tại công viên Tao Đàn chịu thiệt hại bao nhiêu tiền khi bị ô nhiễm do xe cộ lưu thông ngang qua

công viên này?

4. Một số giải pháp tính toán những lợi ích và chi phí xã hội khi thẩm định

Những lợi ích và chi phí xã hội chưa có giá cả, mặc dù khó khăn, chúng ta cũng cần phải tính toán chính xác khi thẩm định. Để đảm bảo tính chính xác khi thẩm định là điều khó khăn khi thẩm định dự án đầu tư. Nhưng khó khăn không có nghĩa là không thể thực hiện được. Ở một mức độ nhất định, chúng ta vẫn có thể lượng hóa thành tiền hầu hết những khoản lợi ích (Ví dụ mới đây Trường Đại học Kinh tế TP.HCM đã có thể tính được lợi ích về mặt xã hội do cầu Mỹ Thuận mang lại) và chi phí của một dự án đầu tư theo một vài ví dụ sau đây:

- Một dự án đầu tư du lịch biển phát sinh chi phí ô nhiễm môi trường do rác thải gây ra tại một bờ biển có thể được tính bằng tiền thuê nhân công nhặt rác hàng ngày trên bờ biển đó.

- Dự án đầu tư một con đường: Chi phí ô nhiễm môi trường do khói bụi và tiếng ồn thì khó tính toán hơn, nhưng chúng ta cũng có thể tính được thành tiền bằng chi phí bỏ ra để làm sạch môi trường qua các giải pháp như trồng cây hay hút bụi chẳng hạn; hoặc chi phí phát sinh do tai nạn giao thông trên con đường này được tính bằng tiền bồi thường của công ty bảo hiểm... Những lợi ích khi làm một con đường mang lại cho chúng ta tiết kiệm thời gian di chuyển được tính bằng lượng thời gian tiết kiệm nhân với tiền lương trung bình và số người qua lại trên con đường đó hoặc lợi ích sẽ gia tăng cho những bất động sản gần mặt tiền con đường mới xây dựng có thể tính toán bằng việc thẩm định giá các bất động sản đó...

- Những lợi ích có được khi xây dựng một nhà máy là tạo công ăn việc làm cho bao nhiêu người thất nghiệp được tính bằng quỹ tiền lương hoặc quỹ trợ cấp thất nghiệp. Mặt khác, những người thất nghiệp khi được đi làm tại nhà máy đó lại còn được hưởng chế độ bảo hiểm xã hội và bảo hiểm y tế... Lợi ích còn được đem lại cho địa phương đó về mặt xóa

đói giảm nghèo, hoặc giảm bớt tệ nạn xã hội, những lợi ích này chúng ta có thể tính được bằng chi phí bỏ ra cho công tác xóa đói giảm nghèo và giảm tệ nạn xã hội mà ngân sách của địa phương đó phải chi ra. Mặt khác, chúng ta cũng có thể tính toán và thẩm định chi phí xã hội ảnh hưởng đến môi trường khi xây dựng nhà máy như: giải pháp xử lý nước thải chi phí bao nhiêu tiền bằng giá cả xây dựng một hệ thống xử lý nước thải tại nhà máy chẳng hạn.

Hơn thế nữa, ngày nay chúng ta còn có thể áp dụng một số các phương pháp để tính toán và thẩm định những lợi ích và chi phí xã hội dù cho ban đầu chúng ta ngỡ rằng chúng không thể tính bằng tiền được do chúng ta không định được giá. Ví dụ chúng ta có thể xác định được lợi ích của hoạt động giải trí bằng một đường cầu thông qua những dữ liệu thu thập được. Chúng ta cũng có thể xác định giá trị hưởng thụ khi có một ngôi nhà gần trường học, bệnh viện, hoặc xa khu vực môi trường bị ô nhiễm.v.v...

Tóm lại, ngoài việc phấn đấu đạt mức tăng trưởng GDP năm 2004 cao hơn 8%. Chính phủ và chính quyền các cấp cũng như lãnh đạo các ban ngành cần chú trọng đến các chỉ tiêu lợi ích và chi phí xã hội khi thẩm định các dự án đầu tư để đảm bảo tăng trưởng bền vững và có chất lượng. Những lợi ích và chi phí xã hội chưa có giá, khó có thể tính toán được bằng tiền chúng ta cũng phải tính toán chính xác khi thẩm định hiệu quả về mặt xã hội của một dự án đầu tư và chúng ta chỉ cho phép thực hiện những dự án đầu tư mang lại hiệu quả thật sự về mặt tài chính lẫn cả mặt kinh tế và xã hội ■

Tài liệu tham khảo:

1. TS. Nguyễn Xuân Thủy, ThS. Trần Việt Hoa, ThS. Nguyễn Việt Anh, Quản trị dự án đầu tư, Nhà xuất bản Thống kê, 2003.
2. Phân tích dự án đầu tư, Nhà xuất bản Trẻ, 2003.
3. Trung tâm UNESCO phổ biến kiến thức văn hóa giáo dục cộng đồng, Hướng dẫn, lập, thẩm định và quản lý các dự án đầu tư, Nhà xuất bản Thống kê, 2003.
4. Trường Đại học Kinh tế TP.HCM-Khoa Kinh tế Phát triển, Nhập môn phân tích lợi ích-chi phí, Nhà xuất bản Đại học Quốc gia TP.HCM, 2003.
5. Báo Tuổi trẻ.